

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

УДК 81.161.2'37

В. В. Калько

ПРАГМАТИКА ПОРАДИ В УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

У статті здійснено комплексний аналіз прагматичних та семантичних особливостей українських паремій, що реалізують значення поради. Пораду кваліфіковано як різновид мовленнєвих директивних актів, що містить рекомендацію щодо того, як треба розв'язувати проблеми. Цей мовленнєвий акт є не лише відображенням особистісного досвіду, роздумів і розмірковувань адресанта, передаваних адресатові з метою змінити його спосіб думок чи дій, а й попередженням про небезпеку, запобіганням, рекомендацією, консультацією. Принципову відмінність поради від інших директивних актів убачаємо в тому, що вона казує бажану, корисну для адресата дію. Адресант поради переважно представлений імпліцитно, його образ можна реконструювати зі змісту прислів'я. Паремії, що належать до паремій-наказів, є категоричним виявом спонукання, опосередкованого намаганням вплинути на діяльнісну поведінку адресата й змінити або зберегти наявний стан речей. Прислів'я-поради зі значенням застереження реалізують інтенцію адресанта попередити небезпечну чи несприятливу для адресата ситуацію. У таких мовленнєвих актах комунікативний намір адресанта орієнтований на слухача з метою спонукати останнього діяти певним чином. Паремії-рекомендації містять настанову діяти саме так, бо це може мати позитивні наслідки. Така модифікація поради доцільна як із погляду мовця, так і слухача щодо виконання зазначеної дії. Рекомендація зумовлена наміром мовця надати компетентну пораду кому-небудь, зробити щось належним чином, пояснити наперед, які результати матиме її дотримання.

Ключові слова: паремія, прислів'я, інтенція, мовленнєвий акт, порада, прагматика.

Постановка проблеми. Ще донедавна в мовознавстві панувала системно-структурна парадигма, згідно з якою аналізували мову як систему знаків, призначених для передавання інформації. І лише поява когнітивно-дискурсивного напрямку вможливила «встановлення структур й операцій свідомості, що забезпечують використання мови в різноманітних комунікативних ситуаціях і дискурсивних практиках» [14, с.4]. Саме в межах лінгвопрагматики вперше було відзначено, що не лише інформація є основним компонентом мовленнєвого акту, що вона – тільки один із засобів досягнення людиною мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Докладному аналізу прагматичних характеристик директивних мовленнєвих актів присвячено праці С. Г. Агапової, Н. Ф. Баландіної, Ф. С. Бацевича, М. Г. Безяєвої, Л. В. Бережан, О. Л. Даскалюк, А. І. Ізотова, Н. І. Формановської, В. С. Храковського, М. Г. Шевцової, І. С. Шевченко та ін., у яких описано основні види спонукання (накази, прохання, рекомендації, поради, попередження, повчання тощо), схарактеризовано комунікативні стратегії й тактики здійснення впливу на адресата, розглянуто вербальні та невербальні засоби вираження волевиявлення мовця тощо. Дослідження функціонально-прагматичних, структурно-семантичних, когнітивних особливостей мовленнєвого акту поради здійснили, зокрема, Н. О. Бондарєва, Б. И. Караджев, М. О. Кулькова, О. О. Любимов, О. В. Нарушевич-Васильєва, О. В. Наумук, Г. Д. Сидоркова та ін. Так, Л. В. Фоміна описала комунікативну організацію безсполучникових складних речень, що функціонують у директивних мовленнєвих актах – прохання, клопотання, наказу, вимоги, поради, застереження, пропозиції та запрошення, здійснила їхню прагматичну класифікацію на підставі

іллокутивних характеристик [19]. О. В. Наумук визначила когнітивні та прагматичні характеристики поради в сучасній англійській мові, вплив аксіологічного й аргументативного компонентів комунікативної ситуації на досягнення перлокутивного ефекту [12]. Н. О. Бондарева на матеріалі українських художніх текстів к. XX ст. – п. XXI ст. проаналізувала граматичну структуру речень та класифікувала інвентар мовних засобів, які комуніканти вживають для вираження волевиявлення поради [6]. Незважаючи на значну кількість наукових праць, у яких з'ясовано особливості мовленнєвого акту поради, лінгвістичного осмислення потребують українські паремії, які передають від покоління до покоління вербальне втілення мудрості народу, є неписаним кодексом законів здорового глузду, виражаючи, з одного боку, моральні імперативи, а з іншого – конкретні рекомендації з усіх царин життя людини, почасти у формі поради, віддзеркалюють загальні комунікативні тактики й стратегії етносу. Актуальність порушених у статті проблем зумовлена загальною тенденцією сучасного мовознавства до аналізу системи мовлення як невід'ємного складника людського життя. Саме комплексний аналіз паремій як особливого різновиду текстів дає змогу не лише виявити стереотипні уявлення, а й установити в їхній прагматиці усталені, зафіксовані й певним чином автоматизовані складники, позаяк прислів'я кодифікують суспільне знання в його популярному варіанті і моделюють колективну поведінку. Тому вивчення паремій крізь призму теорії мовленнєвих актів уможливить глибше осягнення комунікативного кодексу українців, специфіки ведення комунікації, особливостей здійснення стратегій і тактик спілкування тощо.

Метою нашої статті є комплексний аналіз прагматичних та семантичних особливостей українських паремій, що реалізують значення поради.

Виклад основного матеріалу. Порада – це різновид мовленнєвих директивних актів, який містить рекомендацію щодо того, як треба розв'язувати проблеми, і є стислою відповіддю на інформаційні очікування адресата. Проте це не лише настанова, а, на нашу думку, реалізація суб'єктивної думки адресанта, його погляду на конкретні явища. Цей мовленнєвий акт є не лише відображенням особистісного досвіду, роздумів і розмірковувань адресанта, передаваних адресатові з метою змінити його спосіб думок чи дій, а й попередженням про небезпеку, запобіганням, рекомендацією, консультацією. Принципову відмінність поради від інших директивних актів убачаємо в тому, що вона каузує бажану, корисну для адресата дію. Саме такі основні ознаки має семантика лексеми порада «1. Пропозиція, вказівка, як діяти в яких-небудь обставинах, допомога добрим словом у скруті; рада. // Повчання, напучення. // Сприяння, допомога в якій-небудь справі. 2. Спільне обговорення яких-небудь питань, обмірковування чого-небудь з кимсь; рада. 3. розм. Те, що заспокоює, сповнює радістю; вітха, відрада» [17: VII, с. 244–245].

Дж. Остін зараховує раду до екзерситивів – мовленнєвих актів, які означають ухвалення рішення чи пропаганду на користь або проти якої-небудь дії [13, с. 123]. Проте більшість дослідників, зокрема С. Г. Агапова, Ф. С. Бацевич, Н. І. Формановська, І. С. Шевченко та ін., слідом за Дж. Серлем [15; 16], кваліфікують її як різновид директивів. Л. О. Кисельова вважає, що порада, як і настанова, повчання, побажання, інструкція, умовляння, пропозиція є нейтральним спонуканням [8, с. 25]. О. І. Беляєва визначає раду як непрямий різновид спонукання до дії, яка, на думку мовця, буде корисною, доречною для співрозмовника [5, с. 90]. С. Г. Агапова трактує поради, накази, вимоги, розпорядження, прохання, попередження як різновиди директивів [1, с. 82]. На думку М. Г. Безяєвої, «порада – це висловлення бажання мовця, щоб слухач знав висновки ... про бенефактивний <для нього> варіант розвитку ситуації ... і внаслідок цього знання почав діяти так, аби ситуація розвивалася успішно, що залежить від бажання і можливостей слухача здійснити каузативну дію» [4, с. 308]. Ми дотримуємося погляду Дж. Серля, який зауважував, що «порада є не спробою змусити зробити щось, у тому сенсі, у якому це можна сказати про прохання. Порада схожа на повідомлення того, що буде для тебе найкращим» [20, с. 67].

Цьому мовленнєвому акту властивий імперативний характер. Їхній зміст переважно містить інформацію, що вказує на один із варіантів дій і дає змогу досягти успіху. На відміну від ситуації прохання, у ситуації поради адресант найперше враховує інтереси адресата, причому він переконаний, що виконання каузованої дії буде корисним і доцільним для адресата, і зазвичай впевнений у тому, що він має рацію; це «спроба мовця примусити того, хто слухає, до того, що буде в його інтересах, що буде для нього найкраще» [7, с. 15]. Адресант, який дає поради, ситуативно наділений статусом вищого; адресат перебуває в ситуації, яка викликає тривогу, потребує допомоги, підтримки. Розуміння ситуації адресантом змушує його уникати категоричності в судженнях, тому апеляція до інтересів виконавця певним чином знижує імперативність порад. Адресат вимушений змиритися з позицією нижчого й погодитися зі стверджувальною частиною поради, адже, як зауважує Дж. Серль, її мета – «доведення до відома С, що дія Д відповідає його інтересам» [20, с. 67]. У цьому разі адресат використовує або частину, або всю раду.

Мовленнєва інтенція поради – невід’ємний складник вербального спілкування, який наповнює стосунки комунікантів добротою, співчуттям, прихильністю, оскільки адресат отримує повідомлення, спрямоване на корегування своїх дій із користю для себе. Унаслідок здійснення акту поради виграє слухач, що засвідчують пареміі-констативи, пор.: *Без ради й військо гине; Хто людей питає, той розум має* [Н, с. 288] та пареміі-експресиви, напр.: *Добра рада – як готові гроші, а лихая – готове нещастя* [Н, с. 289].

Характеризуючи адресатів висловлення, М. М. Бахтін зауважував, що адресат «може бути безпосереднім учасником – співрозмовником побутового діалогу, диференційованим колективом спеціалістів певної галузі, вищим, близьким, чужим тощо, він може бути абсолютно невизначеним, неконкретизованим іншим (у різних монологічних висловленнях емоційного типу) – усі ці види й концепції адресата визначає та царина людської діяльності й побуту, до якої належить це висловлення» [3, с. 275]. Добір адресатом усіх мовних засобів у процесі породження висловлення відбувається під більшим чи меншим впливом адресата і його передбачуваної реакції у відповідь [3, с. 280].

Основними засобами вираження категорії адресації в пареміях-порадах є дієслівні особові форми, у яких експліцитно представлені ти/ви форми спілкування:

- дієслово у формі другої особи однини наказового способу, напр.: *Більше землю удобрай – будеш мати урожай* [ПП-89, с. 46]; *Їж, поки рот свіж, а як зав’яне, ніщо в нього не загляне* [ПП-89, с. 335]; *Вкусися перше за язик, поки що скажеш* [ПП-90, с. 290];
- дієслово у формі першої особи множини наказового способу, напр.: *Говорім про людей, бо люди про нас вже давно говорять* [ПП-90, с. 287];
- дієслово у формі другої особи множини наказового способу, напр.: *«Яку йому кару дати?» – «Оженіть його, то буде знати»* [ПП-90, с. 72];
- займенник *ти* + імператив, напр.: *Говорять на глум, а ти бери на ум; Глутий говорить на глум, а ти бери на ум; Я тобі говорю на глум, а ти бери на ум* [ПП-90, с. 287]; *Хоч і ти люба, а не добирайся до мого чуба* [ПП-90, с. 58];
- займенник *ви* + імператив, напр.: *Ви мовчіть, а ми будемо піддакувати; Ви мовчіть, а я буду слухати, а потім я буду мовчати, а ви будете слухати* [ПП-90, с. 294];
- імператив + звертання, пор.: *Говори, Кліме, нехай твоя не гине; Говори, княгине, нехай твоя не гине* [ПП-90, с. 285]; *Бери, Гавриле, щоб другі не з’їли* [ПП-90, с. 205].

Серед способів апеляції до особи, притаманних українській мові, М. С. Скаб вирізняє: «тикання», «викання», «микання», «вінкання», «воникання» [18, с. 9]. Наші спостереження за паремійним матеріалом засвідчують, що домінує «тикання», що повністю узгоджується з висновками дослідників про те, що на ранніх етапах

функціонування людської спільноти єдиним і цілком природним до однієї особи було звертання на *ти* [11, с. 59–61].

З погляду соціальних ролей комунікантів радити зазвичай має право той, хто має вищий статус, оскільки для успішної реалізації мовленнєвого акту поради адресант повинен бути досвідченішим, розумнішим, мати високий авторитет в адресата. Адресант поради переважно представлений імпліцитно, його образ можна реконструювати зі змісту прислів'я. Так, автором поради можуть бути батьки: *Гуляй, дитино, поки твоя година* [ПП-90, с. 115]; *Гуляй, доню, я ти не бороню* [ПП-90, с. 125]; *Роби, доню, то не будеш ликом кожуха шить* [ПП-90, с. 126]; дівчина: *Ой їдь, милий, та не бався, бо ти мені сподобався* [ПП-90, с. 60]; *Не зачіпай мене, бо я дочка ксьондза, у мене перстені з самого мосьондза* [ПП-90, с. 62]; донька: *Віддайте мене, мамуню, хоч за вола, щоб я вдома не була* [ПП-90, с. 72]; чоловік: *Пий сама, мила, коли таке заварила!* [ПП-90, с. 60]; *Хоч і ти люба, а не добирайся до мого чуба; Хоч ти і люба, та зась тобі до мого чуба* [ПП-90, с. 58]. Істотною властивістю порад є те, що, оцінюючи дію, запропоновану адресатові, чи ситуацію як позитивну, корисну, адресант тим самим «ніби стверджує, що знає краще, ніж співрозмовник, що для слухача буде добре» [10, с. 142]. Тому здебільшого адресантами порад є старші за віком чи соціальним статусом люди, напр.: *Берися дружно – не буде сутужно* [ПП-89, с. 297]; *Будуй хату хоч з лободи, а в комірне не йди* [ПП-89, с. 133]; *Пий та не виї, а, підтвиши, колотнечі не починай* [ПП-90, с. 125]; *Вчи лінивого не молотком, а голодом* [ПП-90, с. 447]. Підтвердженням нашої думки є паремійна одиниця *Старшого для поради держи* [Н, с. 386], у якій безпосередньо репрезентовано потенційного адресанта поради, порівняймо семантику лексеми *старший*: «1. Який прожив більше років, ніж інші. 2. Дорослі люди на відміну від дітей, молоді. 3. Який стоїть вище за званням, посадою, чином, службовим становищем» [17: IX, с. 665–666].

Вважаємо, що в пареміях *Бери собі, синку, й свинку, аби тобі мила була; Бери собі, синку, про мене свинку: тобі буде жінка, а мені невістка; Про мене, синку, хоч і свинку, аби мене матір'ю звала, аби невістка була* [ПП-90, с. 65]; *Ти у мене, синку, хоч дурний, та великий, бери ж і ти, хоч дурну, та велику, хоч поганого борцу наваре, так до біса* [ПП-90, с. 66] імпліцитно представлено матір як адресата, що дає пораду синові у виборі дружини, адже саме матері належала вирішальна роль під час обрання майбутньої невістки: «як підходить синові років вісімнадцять, то батько й мати ... починають радитися, а найбільше мати. – «А що, старий? Треба щось думати! Начеб то пора й сина дружить, та невістку взять...» ... Отак вони радяться. І не питають сина» [9, с. 78–79].

Паремії, що належать до паремій-наказів, є категоричним виявом спонукання, опосередкованого намаганням вплинути на діяльнісну поведінку адресата й змінити або зберегти наявний стан речей, напр.: *Дивися, який кінець буде* [Н, с. 149]; *Убий – та й виграй* [Н, с. 150]; *Сип борц, клади кашу, подай пить* [Н, с. 153]; *Сокола з рук не пуцай* [Н, с. 279]. Такі поради пов'язані передусім із настановами: а) бути обережним: *Не бійся, та стережися; Оглядайся на задні колеса* [Н, с. 215]; *Од ледачого поли вріж та втікай* [Н, с. 161]; б) не втручатися в чужі справи: *Не мішайся між чужі лика; Не піп – не сунься в ризи: не сунь голови, куди не влізе; Коли не періг, то й не перожись; Швець знай своє шевство, а в кравецтво не мішайся; Коли не коваль, то й рук не погань* [Н, с. 425]; *Усякий Веремій про себе розумій; Не суди – себе гляди* [Н, с. 426]; в) бути працьовитим: *Не хитруй, не мудруй, а чесно працюй* [ПП-89, с. 283]; *Роби до поту, а їж в охоту; Працюй, як коняка, а їж, як Рябко* [ПП-89, с. 284]; г) бути ощадливим: *Всякі гроші хороші, та бережи їх про чорний день та про лиху годину; Держи копійчку про чорний день; Нехай лежить: воно істи не просить* [Н, с. 442]; д) берегти одяг, бути охайним: *Шануй одягу в дворі, вона тебе в людях; Пошануй одяжину раз, вона тебе десять раз* [Н, с. 491]; *Людям чини шайність, а коло себе май охайність* [Н, с. 496] тощо. Загалом паремії-накази віддзеркалюють такі стереотипні риси українців, як-от: орієнтацію на майбутнє: *Готуй сани літом, а зимою віз* [ПП-89, с. 241]; *Дітей годуй, а сам торби готуй* [Н, с. 407]; своєчасність виконання дій: *Нинішньої роботи на завтра не*

відкладай [ПП-89, с. 282]; обережність: *Богу молись, а сам стережись* [Н, с. 41]; *Тричі міряй, а раз одріж* [Н, с. 279]; *Не ститавишсь броду, не сунься у воду* [Н, с. 275]; індивідуалізм: *Не вір нікому – ніхто не зрадить* [Н, с. 315]; *Говори з другими поменше, а з собою побільше* [ПП-90, с. 285]; *Смотри мовчи, а своє роби* [ПП-90, с. 295].

З огляду на те, що свій / чужий – одна з основних бінарних опозицій світової культури в українських пареміях, пов'язаних із прагматикою поради, репрезентованими, значущими й впливовими є настанови щодо ставлення до чужих, не своєї власності тощо. По-перше, у прислів'ях чітко прослідковуємо заборону, а подекуди й осуд зазіхати на чуже: *Чужого не займай, а свого не покидай; Не руш чужого; Чуже переступи, та не займай; Не ходи, куди не просили; не бери, чого не положив* [Н, с. 431]; *На чужий коровай очей не поривай, а свій май* [Н, с. 429]. По-друге, паремійні одиниці засвідчують своєрідне табу на злодійство, привласнення чужого: *На чужий труд ласий не будь* [Н, с. 461]; *Не гостри зубів на чужее* [Н, с. 430]; *На чуже тионце укріпцю не приставляй* [Н, с. 429]; *З чужим и посеред села розставайся* [Н, с. 432]. По-третє, одним із засадничих принципів українців, як засвідчує досліджуваний матеріал, є позитивне ставлення до чужої власності, що виражається в комунікативній поведінці: а) шанобливості, напр.: *У чужому домі будь привітливий, а не примітливий* [ПП-89, с. 138]; *Не криви тиска коло чужої миски* [ПП-90, с. 226]; *Не пхай свого носа до чужого проса* [ПП-90, с. 236]; б) поваги, пор.: *Поважай людей, то й тебе пошанують* [ПП-90, с. 415]; в) толерантності: *Чужому не радуйся, знай лад надогад* [Н, с. 582]; *Де пси свої гризуща, там чужий не мішайся; Свій за своїм січися, а чужий не мішайся* [Н, с. 420]; г) співчутливості: *Не радійся чужому лихові; Чужому лихові не смійся* [Н, с. 139].

З інтенцією поради «діяти рішуче, бути енергійним і запобігливим» пов'язані паремії, у яких репрезентовано концепт БОГ, пор.: *На Бога надійся, а сам не плошай; На Бога складайся, розуму ж тримайся; Бога взивай, а руки прикладай* [Н, с. 41], які, з одного боку, відображають зв'язок людини з Богом, є втіленням глибокої релігійності українців, а з іншого – виявляють їхню запобігливість. Паремії-поради репрезентують також бінарну опозицію Бог / чорт, реалізовану в системі двоєвір'я, для якої характерний синтез дохристиянства й християнства, радячи шанувати не лише Бога, а й чорта, пор.: *Бога бійся, а чорта не гудь; Бога не гніви, а чорта не дрочи* [Н, с. 277].

Характерною ознакою мовленнєвого акту поради є те, що адресант завжди наділяє очікувану дію знаком «+» (добре) незалежно від конкретного змісту. Така оцінка умотивована знаннями мовця про корисність передбачуваних наслідків для адресата [10, с. 143]. У системі прислів'їв-порад для експліцитного вираження позитивної аксіологічності функціонують лексеми *краще, краще, краще*, напр.: *Як маєш кланяцьця латтю, то краще поклонись чоботу* [Н, с. 331]; *Не з всяким вітайся, краще людей розпитайся* [ПП-90, с. 296]; *Краще покинь їсти, ніж з нелюбом за стіл сісти* [ПП-90, с. 60]; *Краще женись, а на чужу жінку не дивись* [ПП-90, с. 69]. Н. Д. Арутюнова, наголошуючи на активному вживанні компаратива *краще* в прескриптивних мовленнєвих актах, що не досягають сили наказу, зауважує, що *краще* виражає ідею передбачення, наміру чи поради [2, с. 339].

Варіювання способів вираження іллокутивного компонента паремій-порад пов'язане передовсім із використанням у предикативній позиції слів категорії стану з модальним відтінком: *треба, можна*. Саме вони, на нашу думку, містять значне прагматичне навантаження, що певним чином акцентує категоричність волевиявлення, пор.: *Середа – піст, не треба губи мастить* [Н, с. 64]; *Заверюха – треба кожуха* [Н, с. 67]; *Так за батьків було, так и нам треба* [Н, с. 70]; *До булави треба голови* [Н, с. 74]; *Щоби лиха не знати, треба своїм плугом та на свої ниви орати* [Н, с. 102]; *Треба красно ходити, будуть хлопці любити* [ПП-90, с. 58]; *Треба знати, що де сказати* [ПП-90, с. 292]; *Ладом усе можна* [Н, с. 177]; *Жий, як можна* [Н, с. 440]. Інколи для підсилення обов'язковості дотримання поради, виконання певних дій у структурі паремій функціонує лексема *повинен, повинний*, пор.: *Хто хоче мати дзигарки, повинен мати хвільварки* [Н, с. 494]; *Своя хата повинна бути покривка* [Н, с. 280]; *Кум з кумою повинні жити, як з рідною сестрою* [Н,

с. 422]. Отже, мовні одиниці *треба, можна, повинен (повинний)* є яскравим показником необхідності дотримання поради й призводять до збільшення її іллокутивного потенціалу.

Порада-застереження реалізує інтенцію адресанта попередити небезпечну чи несприятливу для адресата ситуацію. У таких мовленневих актах комунікативний намір адресанта орієнтований на адресата з метою спонукати його діяти певним чином. Тому адресант часто аргументує корисність майбутньої дії, указуючи на причини: *Давайте круту варить, бо рідкої ні з чого* [НС, с. 56]; *Не судись, бо постіл дорожче обійдеться за чобіт* [НС, с. 71]; *Годуй діда на печі, бо й сам будеш там* [НС, с. 121]; *За двома зайцями не гонись, бо й одного не піймаєш* [НС, с. 141] та умови: *Їж, коза, лозу, коли сіна нема* [НС, с. 58]; *Куме Андрею, не будьте свинею, коли вас величають* [НС, с. 154]; *Не жалкуй на сусіда, коли сам стииш до обіда* [НС, с. 181]. Фактично, це акт впливу на слухача, запобігання неправильній поведінці, повідомлення про наслідки, напр.: *Натиймося тут, бо в небі не дадуть* [Н, с. 280]; *Мовчи, бо піч у хаті* [Н, с. 281]; *Цілуй, чоловіче, дитину, бо на ярмарку не дотовтисся* [Н, с. 408]; *Піднімайте, свині, хвости, бо глибоко морем брести* [Н, с. 445]; *Мовчи та диш, коли горе пушить; Натийся води, коли ззів півбіді* [Н, с. 140]; *Бійся, Левку, коли пса б'ють* [Н, с. 199]. Значна частина порад-застережень містить заперечення, що застерігає від можливих помилок і непорозумінь: *Не дивись високо, бо запорошиш око; Не несися високо, бо низько сядеш* [Н, с. 141]; *Не грій гадини за пазухою, бо вкусить* [Н, с. 161]; *Не вдавайся в свару, бо будеш битий; Не ворущи, бо завоняє* [Н, с. 178]; *Не дай серцю волі, будеш сам в неволі* [Н, с. 180]; *Не грайся з вознем, бо попечеш собі руки* [ПП-89, с. 58]. Друга частина таких паремійних одиниць містить додаткове пояснення, чому не потрібно виконувати певних дій, це своєрідне застереження для адресата про майбутні негативні наслідки.

Порада-рекомендація – настанова діяти саме так, бо це може мати позитивні наслідки. Така модифікація поради характеризується доцільністю як із погляду мовця, так і слухача щодо виконання рекомендованої дії. Рекомендація зумовлена наміром мовця надати компетентну пораду кому-небудь, зробити щось належним чином, пояснити наперед, які результати матиме її дотримання. Більшість порад-рекомендацій репрезентують складні речення, у другій частині яких мовець здебільшого мотивує бажаність виконання пропонованих дій, хоче проілюструвати зв'язок між зазначеними ситуаціями. Такі паремійні одиниці, зазвичай, у першій частині містять пораду, а друга частина виражає наслідки в майбутньому, пор.: *Не зважай на врожай, а жито сій, то хліб буде* [НС, с. 30]; *Дай панові покуштувати, а він і гамкне* [НС, с. 38]; *Держи ноги в теплі, голову в холоді, живіт в голоді – не будеш хворіть, будеш довго жити* [НС, с. 112]; *Вставай до сходу сонця, працюй до ночі, то їстимеш калачі* [НС, с. 92]; *Менше говори – більше вчуєш* [ПП-90, с. 284]; *Пусти чорта в хату, то він и на піч залізе* [Н, с. 158]; *Кинь на собаку, то й себе вдарши* [Н, с. 171]. У цьому разі можемо відзначити селекцію ознаки «репрезентація поради»: «мовець хоче, щоб адресат усвідомив можливі позитивні чи негативні наслідки реалізації ситуації». В окремих випадках, де негативна оцінка представлена в другій частині висловлення, ознака бажання реалізації поради, на нашу думку, зовсім втрачається, напр.: *Дай дурню товкач, він і вікна поб'є; Пошли дурня по раки, а він жаб наловить* [НС, с. 167]; *Дождидай долі, то не матимеш і льолі* [НС, с. 97]. Одним із найчастіше вживаних різновидів порад-рекомендацій є висловлення, у другій частині яких допоміжний мовленневий акт містить повідомлення про результати тих дій, які мовець радить виконати адресату. Повідомлення про сприятливі результати рекомендованих дій має на меті переконати адресата в доцільності цих дій і послужити ще одним засобом непрямого спонукання послухатися поради. У подібних випадках порада має форму «роби – буде добре», напр.: *Терти горе – буде добре* [Н, с. 140]; *Будь людям добрим угоден, будеш и Богу надобен* [Н, с. 220]; *Добре роби, добре и буде* [Н, с. 329] чи «не роби – буде добре», пор.: *Не їж цибулі – й вонять не буде* [Н, с. 312]. Ураховуючи те, що українцям, на думку дослідників національної ментальності, притаманна вроджена м'якість, «контемпліативність», терпіння, особливої уваги заслуговують паремії-

рекомендації з імперативом *терти*, розраховані на досягнення мети. Вони мотивують майбутні дії адресата, моделюючи позитивні наслідки, пов'язані передовсім: із отриманням Божої благодаті: *Терти душа, спасена будеш* [Н, с. 140]; зміною соціального статусу: *Терти, козак, отаманом будеш; Терти хлопче, козаком будеш; Терти, козак, горе – будеш тити мед* [Н, с. 140]. Натомість повідомлення про небезпечні, загрозливі наслідки певних дій з метою застерегти адресата від їхнього виконання, мають форму «роби – буде погано»: *Возьми чорта на плечі, то й сам не рад будеш!* [Н, с. 232]; *З дурнем зайди – сам дурнем будеш* [ПП-90, с. 345]; *Посади свиню за стіл, вона й ноги на стіл* [ПП-89, с. 174].

Висновки. Серед мовних засобів, використовуваних у пареміях-порадах, уживання експліцитно-перформативного дієслова *радити* і номінативних конструкцій зі словами *порада, рада* доволі незначне. Найпоширенішим способом вираження поради є імператив, це зумовлено тим, що адресант намагається дати вдалу пораду, сила впливу якої на адресата буде дієвою, значною. Запропонований прагматичний підхід до українських прислів'їв відкриває **перспективи** для комплексного опису мовленнєвих актів на матеріалі паремійного фонду.

Список використаної літератури

1. Агапова С. Г. Прагмалингвистический аспект английской диалогической речи : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.19; 10.02.04 / Агапова София Григорьевна. – Ростов-на-Дону, 2003. – 269 с.
2. Арутюнова Н. Д. Сравнительная оценка ситуаций / Н. Д. Арутюнова // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1983. – Т. 42. – № 4. – С. 330–341.
3. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 423 с.
4. Безяева М. Г. Семантика коммуникативного уровня звучащего языка: Волеизъявление и выражение желания говорящего в русском диалоге / М. Г. Безяева. – М. : Изд-во МГУ, 2002. – 752 с.
5. Беляева Е. И. Грамматика и прагматика побуждения: английский язык / Е. И. Беляева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1992. – 168 с.
6. Бондарева Н. О. Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности высказываний из концептом «порада»: автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Н. О. Бондарева. – К., 2005. – 15 с.
7. Изотов А. И. Функционально-семантическая категория императивности в современном чешском языке в сопоставлении с русским / А. И. Изотов. – Вроцлав : L. Marek, 2005. – 274 с.
8. Киселева Л. А. Вопросы теории речевого взаимодействия / Л. А. Киселева. – Л. : Наука, 1978. – 159 с.
9. Кримський А. Ю. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного / А. Ю. Кримський. – Відтвор. з авт. макету: Аг. Кримський. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина. З погляду етнографічного та діалектичного. З географічною мапою та малюнками. Київ, 1930. – Черкаси : Вертикаль, 2009. – XVI, 434, [11] с.
10. Любимов А. О. Высказывания-советы и их прагматические и семантические свойства // Семантические проблемы речевой деятельности: сб. ст. / [отв. ред. Г. С. Романова]. – М. : Изд-во МГИМО, 1984. – С. 139–144.
11. Миронюк О. М. Історія граматичних засобів вираження ввічливості в українській мові / О. М. Миронюк // Мовознавство. – 1993. – № 2. – С. 55–63.
12. Наумук О. В. Когнітивні та прагматичні характеристики порад у сучасній англійській мові : автореферат дис. ... канд. филол. наук 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Наумук. – Донецьк, 2010. – 20 с.
13. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – С. 22–129.
14. Селиванова Е. А. Эпигматический дискурс: вербализация и когниция. – Черкасы : Издатель Ю. Чабаненко, 2014. – 214 с.
15. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170–194.
16. Серль Дж. Косвенные речевые акты / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – С. 195–222.
17. Словник української мови : в 11-ти томах / редкол. І. К. Білодід (голова) [та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

18. Українська система найменувань адресата мовлення / [від. ред. М. С. Скаб]. – Чернівці : Рута, 2008. – 304 с.
19. Фоміна Л. В. Комунікативна організація безсполучникового складного речення спонукального типу : автореферат дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Фоміна. – Харків, 2000. – 15 с.
20. Searle J. R. Speech acts: An essay in the philosophy of language / J. R. Searle. – L. : Cambridge University Press, 1969. – 171 p.

Список використаних джерел

- Н – Українські прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / [упоряд., приміт. та вступна стаття М. М. Пазяка]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
- НС – Народ скаже – як зав'яже : українські народні прислів'я, приказки, загадки / [упоряд. Н. С. Шумада]. – К. : Веселка, 1973. – 232 с.
- ПП-89: Прислів'я та приказки : Природа. Господарська діяльність / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наукова думка, 1989. – 480 с.
- ПП-90 – Прислів'я та приказки. Людина. Родинне життя. Риси характеру / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наукова думка, 1990. – 528 с.

Одержано редакцією 14.03.14

Прийнято до публікації 16.03.14

В. В. Калько

Прагматика совета в украинских паремиях

В статье осуществлен комплексный анализ прагматических и семантических особенностей украинских паремий, реализующих интенцию совета. Совет определяется как разновидность речевых директивных актов, содержащих рекомендацию по поводу того, как нужно решать проблемы. Этот речевой акт является не только отражением личностного опыта, размышлений и рассуждений адресанта, передаваемым адресату с целью изменить его образ мыслей или действий, но и предупреждением об опасности, рекомендацией, консультацией. Принципиальное отличие совета от других директивных актов видим в том, что он каузирует желаемое, полезное для адресата действие. Адресант совета преимущественно представлен имплицитно, его образ можно реконструировать по содержанию пословицы. Паремии, относящиеся к приказам, являются категорическим проявлением побуждения, опосредованного попыткой повлиять на деятельное поведение адресата и изменить или сохранить существующее положение вещей. Пословицы-советы со значением предостережения реализуют интенцию адресанта предотвратить опасную или неблагоприятную для адресата ситуацию. В таких речевых актах коммуникативное намерение адресанта ориентируется на адресата с целью побудить последнего действовать определенным образом. Паремии-рекомендации содержат установку действовать именно так, потому что это может иметь положительные последствия. Такая модификация совета отличается целесообразностью как с точки зрения говорящего, так и слушающего по выполнению действия. Рекомендация обусловлена намерением говорящего предоставить компетентный совет кому-либо, сделать что-то правильно, объяснить заранее, какие результаты будет иметь ее соблюдение.

Ключевые слова: паремия, пословицы, интенция, речевой акт, совет, прагматика.

V. V. Kal'ko

Pragmatics of advising in the Ukrainian paremy units

The article gives a complex approach to pragmatic and semantic features of the Ukrainian paremy in the meaning of advising. The latter is determined in the sense of a linguistic speech directory act that involves a recommendation as to the problem solution. This speech act not only reflects the addresser's personal experience, ideas and reflections, sent to the addressee to change his mentality or actions but a warning, as well as a warrant, a recommendation or a consultation. Advising is generally distinguished by causing a useful act necessary and desirable for the addressee. The addresser is mostly implicitly represented and is supposedly perceived due to the paremy meaning. The paremy units with the meaning of ordering belong to rigid causing which also involves an attempt to affect the addressee's actions to change/retain the state of things. Paremy units with the meaning of warning reveal the addresser's

intention to divert a situation dangerous or improper for the addressee. Such speech acts are supposed to cause the addressee act in a definite way. Recommendation units with the meaning of warning show the proper action for the addressee's benefit. This way of advising is characteristically beneficial for both participants in accomplishing the action recommended. The recommendation is shaped by the speaker's intention to advise properly, to do something in the right way, to give timely explanations as to the accomplishment.

Key words: *paremy, proverb, intention, speech act, advice, pragmatics.*

УДК 800 811.161.1

Г. Н. Манаенко

ТИП ПРОПОЗИЦИИ В СООТНЕСЕНИИ С ДИКТУМОМ И МОДУСОМ ПРЕДЛОЖЕНИЯ

В статье на основе разграничения актов когниции и коммуникации предлагается учитывать различие между знанием и модусом его познания (логический аспект) и тем, как в языковом выражении отображается это соотношение (коммуникативный аспект), поскольку предметом сообщения может стать как само знание, так и метакогниция (знание о способе познании данного знания).

Введенное в теоретическую лингвистику Ш. Балли противопоставление в семантике предложения модуса и диктума затрагивает логический аспект его организации и аргументируется на основе сложноподчиненного предложения с придаточным изъяснительного типа (что характерно для представления языковых аналогов различных модальностей – эпистемической, алетической, деонтической, аксиологической и т.д.). Тем не менее, противопоставление диктума и модуса в семантике предложения позволяет раскрыть её многоаспектность и понимать пропозицию, формирующую объективные смыслы в семантике предложения, как отображение ситуации, выделяемой мыслящим и говорящим субъектом в событиях действительности. Таким образом доказывается необходимость разграничения в семантике простого предложения модусной пропозиции, определяющей диктум предложения, и субъективных смыслов, входящих в его модус.

Ключевые слова: *диктум, модус, простое предложение, пропозиция, сообщение.*

Постановка проблемы. Проблема организации семантики предложения по-прежнему остается одной из актуальных в синтаксической теории. Решению данной проблемы посвящено множество современных исследований, однако анализ семантической организации предложения в аспекте его модуса и диктума остается вне поля зрения большинства ученых, поскольку общепринятым пониманием соотношения диктума и модуса предложения является трактовка, предложенная Ш. Балли. Известное не только в научной, но и учебной литературе выделение объективных и субъективных смыслов в семантике предложения некритически отождествляется с диктумом и модусом, по Ш. Балли, предложения, что влечет за собою противоречия в интерпретации данного феномена. Именно поэтому целью статьи является уточнение понятия «пропозиция» и определение специфики соотношения логического и коммуникативного аспектов организации семантики предложения как единицы языка.

Предложение – это сложный знак, имеющий как план выражения, так и план содержания, но, исходя из известного положения об асимметричности языкового знака, нужно признать доминирующее положение семантики в анализе предложения. Семантическое представление «управляет синтаксическим, а соответствующие компоненты (субкомпоненты) системы находятся в уровневых отношениях» [5, с. 12]. Здесь можно говорить об определенной автономности семантики, поскольку одной семантической структуре может соответствовать несколько синтаксических структур (при синонимии высказываний). В известной степени семантика предложения задается до выбора синтаксической структуры (скорее всего, не вся семантика, а ее диктумная часть). Следует при анализе и описании предложения обязательно учитывать и тот факт, что его